

A Csetrás aranya

Primics György Csetrás hegységről készült földtani térképe 1896-ban jelent meg. Ez az Erdélyi-érchegység ércekben leggazdagabb vidéke. Már Hérodotosz is megemlítette az itt található aranytelérek bőségét, melyekért az ókorban véres csatákat vívtak a különböző hódítók a harcias őslakos dákokkal.

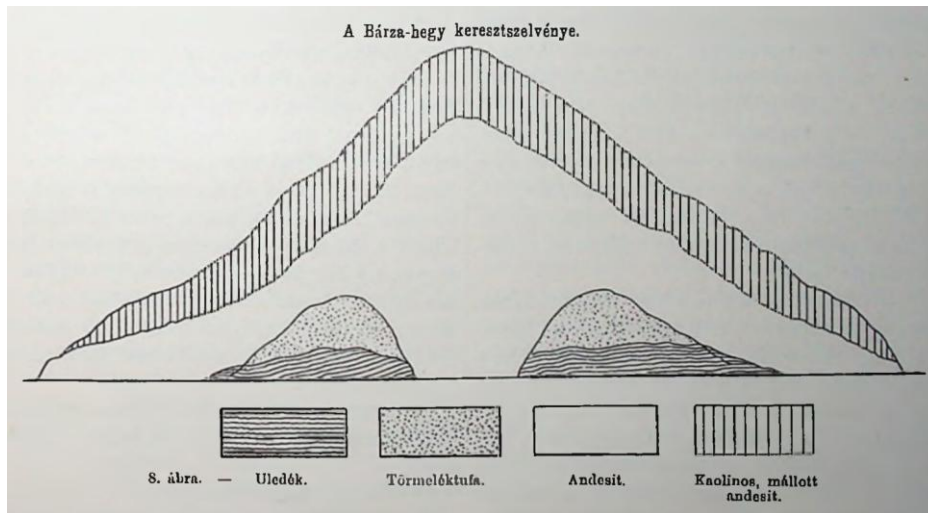
A Csetráshegység geológiája és érczelérei címmel jelentette meg a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Primics György tanulmányát egy térkép-melléklettel és kilencz ábrával. Elkészültéről Wartha Vincze, a társulat első titkára számolt be. Az előszóból bepillantást nyerhetünk abba, hogyan szerveződött egy kutatás az 1800-as évek második felében: „A Kir. Magyar Természettudományi Társulat az országos segély költségén nyomtatott jelen munka kiadásával a nyolczvanas években kezdeményezett ügyet juttat befejezésre. 1885. évben történt, hogy Inkey Bélának »Nagyág földtani és bányászati viszonyai« című munkája, a melynek létrejöttét Semsey Andor úr [a kor egyik legnagyobb mecénása, aki – a szokásoktól eltérően – nem a művészeteket, hanem a természettudományt támogatta] 1200 frtos pályadíj kitűzésével indította meg, a Társulat kiadásában megjelent. Inkey úr a számára biztosított összegből csupán 300 frtot vett föl és 1884-ben munkája kéziratának benyújtásakor kinyilatkoztatta, hogy az összeg többi részére nem tart számot.

Az összeg felhasználása iránt felszólítván, Inkey Béla és Semsey Andor urak a Társulathoz 1885-ik év végén intézett iratukban azt az ajánlatot teszik, hogy az összeg, melyet ők közösen 1000 frtra egészítenek ki, új pályadíjul tüzessék ki olyan munkálatra, mely a nagyági kutatást folytatva, a Csetráshegység aranybánya területére vonatkozzék.” Az így létrejött Inkey–Semsey pályadíjat Primics György nyerte el, aki 1893-ban be is nyújtotta kéziratát, ám „fájdalom! megjelenését meg nem érthette, mert még ugyanazon év nyarán tudományos útjában szívszélhűdés érte”.

Primics 123 oldalas tanulmányának elején röviden bemutatja a Csetrás hegy- és vízrajzát, majd részletesen szól a terület geológiájáról, a hegységet felépítő kőzetekről. A munka második felében a Csetrás hegység bányageológiáját, azaz a különböző teléreket és az ezekben rejlő érceket részletezi, s végül a hegység bányáinak nagyon aprólékos, minden részletre kiterjedő leírásával zárja művét.

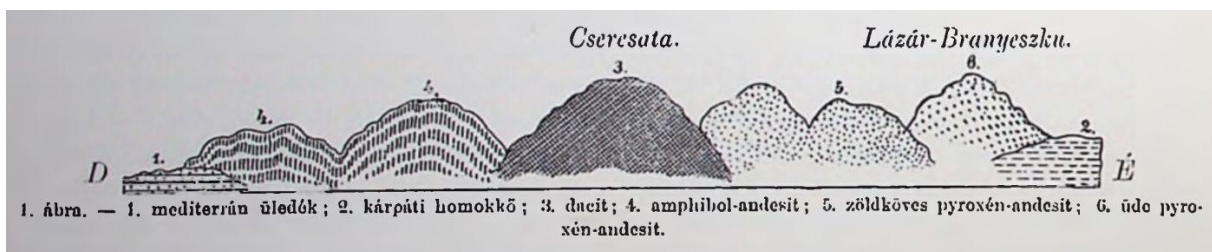
„A Csetráshegység a Maros-folyó bal oldalán, Dévától északra, délkelet-északnyugoti irányban vonulva, közel 30 km hosszúságban, ferdén hidalja át a Maros és Fehér-Körös között. ... A

Csetráshegység vázát a harmadkori eruptív kőzeteknek többnyire feltűnő szép kúpjai szabják meg... Legszebb a Cseresáta, Muncsel és Bárza csoportjának erdőkkel és tisztásokkal váltakozó hegyes-völgyes tája, a melyen, a tisztásos helyeken egyes pajtaszerű épületek, a patakok szűk völgyeiben szétszórt viskók és bányahányók és a tájkép nyugoti szélén modernebb épületcsoportok, szürke bányakőhalmokkal az összkép jóhatásának nagy emelésére szolgálnak.”

A Bárza-hegy keresztmetszévénye Primics tanulmányából

Primics a térképmellékleten szereplő kőzeteket nagyon aprólékosan mutatja be tanulmányában. A magyar–német nyelvű, 1:56 000-es méretarányú térképen a magmás képződmények jelkulcsát a jobb felső sarokban, az üledékes kőzeteket a bal alsóban találjuk. A térkép jobb szélén két szelvény is látható, az A–B jelzésű, közel észak–déli irányban szeli át a területet, a C–D jelű délnyugat–északkeleti irányú (pontos helyüket kis nyílvevessző jelzi a térkép szélén). A térképet uralják a kék, barna és narancssárga színek, melyek a vulkáni kőzetek dominanciáját jelzik.

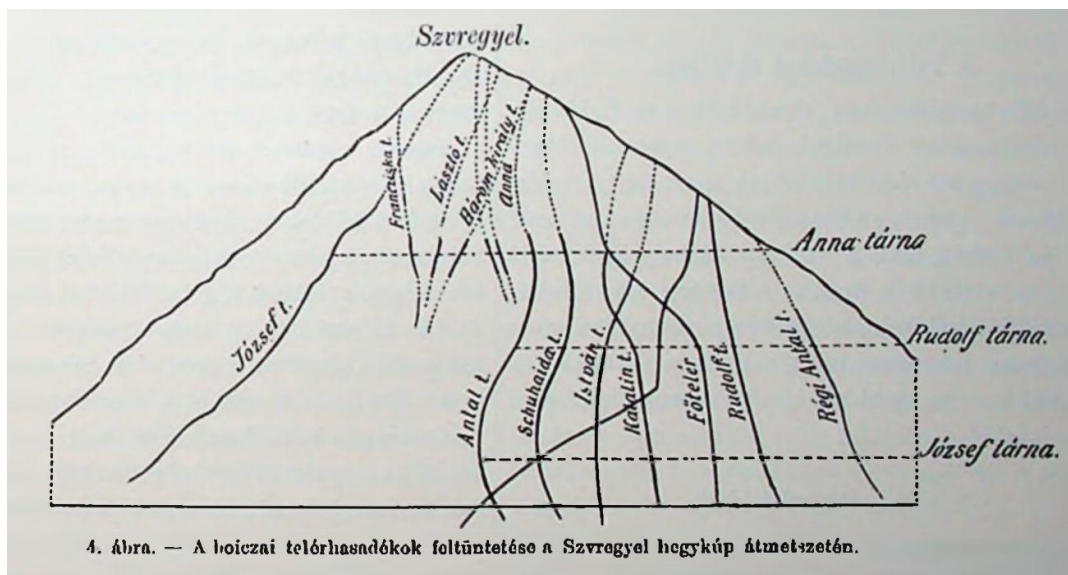

Csercsata és Lázár-Branyeszku kőzetei Primics tanulmányában

Ezekhez a magmás kőzetekhez kapcsolódnak a hegység ásványkincsei: „Az érczelérek és az eruptív kőzetek, vagyis a vulkáni tűzhelyek közti viszony területünkön olyan szoros és annyira szembevessző, hogy azt tagadni mai nap már senkinek se juthat eszébe...” Bár az ércek kiala-

kulásának pontos folyamatát az idő tájt még nem ismerték, de Primics megfigyelései előremutatók e tekintetben is:

„Az érczkonzentrálódás rendszerint szoros viszonyban áll a kőzet benső átváltozásával. A kettő közt a kapcsolat mindenütt annyira szembetűnően nyilvánul, hogy önként felmerül bennünk a gondolat, hogy azok a tényezők, melyek a kőzeteket elváltoztatták, egyuttal az érczek keletkezésének is föltételei. Vidékünkön az eruptív kőzeteket bensőleg nagy valószínűséggel a vulkáni működés azon utóhatásai változtatták meg, melyeket közös néven fumarolai működéseknek nevezünk.”

4. ábra. — A hoiczai telérhasadékok feltüntetése a Szvregyel hegykúp átmetszetén.

A hoiczai telérhasadékok feltüntetése a Szvregyel hegykúp metszetén Primics tanulmányából

E vulkáni utóműködés során kialakult ércek közül a legnagyobb figyelmet az aranyak szenteli: „Az arany ... vidékünkön csupán termés-, szabad állapotban fordul elő; nyérése, illetőleg az aranytartalmú telérkőnek feldolgozása, mely az aranypornak higanyval való foncsorozásában áll, annyira egyszerű, hogy ahhoz a vidéken mindenki ért. E kedvező körülménynek köszönhető, hogy a Csetráshegység érczteléreit emberemlékezet óta bányásszák...”

S valóban, a ma Erdélyi-érchegységnek nevezett területen lévő telérek aranyban való gazdagsága már az ókorban messzi földön híres volt, már a görögök is hódító hadjáratok tucatjait vezették Daciába elsősorban a gazdag aranyzsákmány reményében. Később Róma vetett szemet a területre és Traianus vezetésével hatalmas sereg indult a leigázására. A Decebal királlyal vívott számos, véres ütközet után végül leigázta a dákokat és megalapította a római provinciát. Traianus a legyőzött dákoktól hatalmas mennyiségű aranyat harácsolt össze. A feljegyzések és a maradványok arra utalnak, hogy a rómaiak a terület feletti uralmukat elsősorban az

aranybányák kiaknázására fordították: „A történetírók azon véleményben vannak, hogy a rómaiak hetenként 2 mázsa 8 font aranyat termeltek bányáinkban és mivel uralmuk 170 évig tartott, ezen idő alatt nem kevesebbel, mint 20.000 mázsa arannyal szegényítették meg az Érczhegység bányáit.”

Azt, hogy Erdély a rómaiak után is még gazdag volt aranyban, már a magyar feljegyzésekből tudjuk: Anonymus szerint a honfoglaláskor Erdélyből visszaérkezett kém azt mesélte, hogy „ott a folyókból sok aranyat, még pedig a legjobb minőségűt nyernek”. Primics a XIX. század végén úgy számolt, hogy körülbelül 2000 éve bányászták az Erdélyi-érczhegység aranyát, és hogy ez idő alatt legalább százszor annyi került ki a bányákból, mint amennyit a rómaiak elvittek. „És mégis aranybányái félig sincsenek még kiaknázva; mély bányaműveletekre Erdélyben még nem került sor. Főfészke az aranyteléreknek az Erdélyi-Érczhegység délnyugoti részén főleg az a szép és festői tájakban gazdag vidék, mely Csetrászhegység néven ismeretes.”

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2022/46. számában.)